

ΠΟΙΟΙ ΗΣΑΝ ΟΙ ΤΣΑΚΩΝΕΣ

ΥΠΟ ΣΙΜΟΥ ΜΕΝΑΡΔΟΥ

Μεταξὺ τῶν λαλουμένων ἑλληνικῶν ἰδιωμάτων δύο, τὸ Τσακωνικὸν καὶ τὸ Ποντικόν, φέρουσιν ἀρχαιώτερα γνωρίσματα, δηλαδὴ διετήρησαν ἀναμφισβήτητα χαρακτηριστικὰ τῶν ἀρχαίων διαλέκτων.

Περὶ τοῦ Τσακωνικοῦ ἐξεδόθησαν ἐσχάτως ἐν Ἀθήναις ἀξιόλογα βιβλία· τὸ περισπούδαστον *Λεξικὸν τῆς Τσακωνικῆς διαλέκτου* τοῦ ΜΙΧΑΗΛ ΔΕΦΝΕΡ τῷ 1923 καὶ ἐφέτος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ *Ἐπιτὰ ὥραϊα παραμῦθια εἰς τὴν δημώδη νεοελληνικὴν καὶ τὴν Τσακωνικὴν διάλεκτον*.

Ὁ κ. ΔΕΦΝΕΡ ἀπὸ τοῦ 1871 ἐγκατεστημένος ἐν Ἑλλάδι, ἀπὸ τοῦ 1874 κατ' ἐντολὴν καὶ χορηγίαν τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου ἐμελέτησε τὴν Τσακωνικὴν, εἰς ἣν ἀφιέρωσεν ἀλλεπαλλήλους μελέτας, ἀλλὰ τὸ *Λεξικὸν* αὐτοῦ, περιέχον 6,000 λέξεων, εἶναι πράγματι καρπὸς δλοκλήρου ἐπιστημονικοῦ βίου. Μετὰ τὰς ἐργασίας τοῦ κ. ΔΕΦΝΕΡ ἔγινε κατὰ τὴν φράσιν τοῦ THUMB «κοινὸν κτῆμα τῆς ἐπιστήμης» ἡ δωρικὴ καταγωγὴ τῆς Τσακωνικῆς.

Ἄλλο ἀξιόλογον ἔργον τοῦ λήγοντος ἔτους εἶναι ἡ Tsakonische Grammatik τοῦ κ. Γ. Π. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, λεπτομερῶς ἐξιχνιάζουσα τὰ παλαιὰ λακωνικὰ στοιχεῖα τῆς διαλέκτου, οὕτως ὥστε ὁ προλογίζων Ἑλβετὸς EDUARD SCHWYZER καλεῖ τὴν διάλεκτον greifbar lakonisch.

Τὴν δωρικὴν καταγωγὴν τῆς Τσακωνικῆς εἶχαν ἀμφισβητήσει ὁ ΨΥΧΑΡΗΣ, ὁ HESSELING καὶ ἰδίως ὁ PERNOT (*Notes sur le dialecte tsaconien*, *Revue de Phonétique* IV fasc. II, 1917) γράφων σ. 17 «Ἐπὶ τέλους ἦτο κάτι τι surprenant νὰ ἐσώθη δωρικὴ διάλεκτος ἀκριβῶς εἰς τὸ Λεωνίδιον τὴν πρωτεύουσαν τῆς Τσακωνιάς, κειμένην ὀλίγα μόνον χιλιόμετρα μακρὰν τῆς θαλάσσης, ὅπου ἀπὸ τὴν ἀποβάθραν φθάνει κανεὶς διὰ μέσου κήπων καὶ ἐλαιῶνων καὶ δὲν διεσώθη εἰς τὴν Μάνην, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι φημίζονται διὰ τὴν τραχύτητά των».

Εἰς ταῦτα ὁ ΔΕΦΝΕΡ ἀπήντησεν εὐλόγως ὅτι τὸ Λεωνίδιον, ὁ Τυρὸς καὶ ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας εἶναι νέοι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος συνοικισμοί, «πρωτεύουσα δὲ τῆς Τσακωνιάς ἦτο ὁ Πραστὸς ἐπὶ τῶν ὑπωρείων τοῦ Μαλεβοῦ καὶ ἐξ ὥρας μακρὰν τῆς θαλάσσης», ἄθροα δὲ πρὸς τὰ χαμηλότερα μετοικεσία ἔγινε μετὰ τὰ 1827, ὅτε ὁ Ἱμπραήμ ἔκαυσε τὸν Πραστόν.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ΔΕΦΝΕΡ οἱ Τσάκωνες «εἶναι ἀπόγονοι μικρᾶς Λακωνικῆς φυλῆς, ἣτις ἐπὶ Ῥωμαίων ἀπεσπάρσθη τῶν λοιπῶν Λακῶνων καὶ κατέφυγεν εἰς τὰ ἀνατολικὰ ὄροπέδια καὶ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὑψηλοῦ ὄρους Πάρνωνος». «Λόγῳ τῆς

πλήρους αὐτῶν ἀπομονώσεως καὶ τοῦ ἐπὶ τοῦ ὅρους βίου αὐτῶν διέσωσαν τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν» (σελ. XIV).

Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ γεωγραφικοῦ τούτου λόγου πάντως ὑπῆρξε καὶ ἄλλος, δι' ὃν οἱ Τσάκωνες ἔμειναν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας χωριστοὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων καὶ τῶν λοιπῶν Λακόνων καὶ διεκρίθησαν διὰ ἰδίου ὀνόματος.

Ὅτι τὸ τσακονόρραχι-τσακοναρεῖο-τσάκονας-τσακονοχώρι εἶναι τοπωνύμια τραχέων τόπων, ὑπέδειξεν ὁ κ. Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ἐν συνεδρίᾳ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας (βλ. Ἀθηνᾶς τόμ. 36 (1924) σ. 315). Ἀλλὰ πῶς τὸ Τσάκωνες, ὅπερ (κατὰ κακὴν πιθανῶς ἀνάγνωσιν) φέρεται Τζέκωνες ἀπὸ τοῦ ἰ' αἰῶνος, ἐδήλωσεν ἀνθρώπους; Ὁ συνάδελφος κ. ΑΜΑΝΤΟΣ (ἐν Ἀφιερώματι εἰς Γ. Ν. Χατζιδάκιν, ἐν Ἀθήναις 1921 σ. 132) εἰκάζει: «Ἴσως ἐπιτρέπεται νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ Τσάκωνες ἀπὸ τὸ ἔξω Λάκωνες, Ἐξωλάκωνες. Τὸ ξ γίνεται τσ εἰς τὴν Τσακωνικὴν (τσερε = ξηρὸς κτλ.) τὸ λ ἀποβάλλεται, ἐπομένως τὸ Ἐξωλάκωνες ἠδύνατο νὰ γίνῃ Τσάκωνες Τσάκωνες (πβ. προάστειον-Πραστός). Ἡ ἐρμηνεία (ἐπιλέγει ὁ κ. ΑΜΑΝΤΟΣ) θὰ παραμείνῃ ἀπλή ὑπόθεσις ἐφόσον βεβαίως δὲν πιστοῦται ἱστορικῶς ἢ διαίρεσις εἰς ἔσω καὶ ἔξω Λάκωνες» καὶ ὑποσημειώνει (2) «τὸ ὄνομα θὰ ἐδόθη ὑπὸ τῶν πρὸς δυσμὰς τοῦ Πάρνωνος Λακόνων, τῶν ἔσω Λακόνων».

Καὶ κατὰ τὸν κ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΝ (Gramm. σελ. 27) ἡ ἔτυμολογία αὕτη εἶναι geistreich, allein immer doch Etymologie ist. Καὶ τῆς μὲν ἀποδολῆς τοῦ λ πρὸ τοῦ α παραδείγματα εἶναι τὸ ἀγὸ (λαγὸς) ἀοῦ (λαλῶ) ἀμοσκά (ἀμοσχάλα) ἄσσου (ἀλλάσσω) καὶ (καλὰ), τὸ δὲ ἔξω λέγεται ἔτσου, (καὶ τὸ ἀπέξω ἀπὸ τάτσου), τοιαύτης δὲ προφορᾶς τοῦ ξ παρέχει πλεῖστα παραδείγματα τὸ Λεξικὸν τοῦ ΔΕΦΝΕΡ' τσάδεοφο, τσαίνου, τσαπόλυτε, τσαφίνου, τσέρα, τσεραῖ(λ)α, τσεραίνου, τσεροδήχου, τσία (ἀξίγη) τσιμοῦ (ἐξεμῶ), τσουνου (ξύνω), τσουντα (ξύστης), τσυφαίνου (ἐξυφαίνω) κτλ.

Ἀλλὰ τί ἐσήμαινε τὸ ἔξω Λάκωνες; Τοῦτο ἀκριβῶς πρόκειται νὰ διασαφήσω ἐφεξῆς, ὥστε ἡ «ἀπλή ὑπόθεσις» νὰ καταστῇ πολὺ βεβαιότερα. Ἀπὸ πολλοῦ δηλαδὴ πιστεύω ὅτι οἱ τραχεῖς οὗτοι χωρικοὶ κατάγονται ἐκ τῶν ἀνυποτάκτων καὶ ἀμαθῶν ἐκείνων ἀγροτῶν, ὅσοι ἐπὶ δέκα τοῦλάχιστον μ. Χ. αἰῶνας διετήρησαν τὴν θρησκείαν τῶν ἀρχαίων θεῶν, ἀπειθοῦντες εἰς τὰ προστάγματα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλέων, οἵτινες ἐξητοῦσαν νὰ προσελκύουν τοὺς ἀτιθάσους τούτους εἰς στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας. Καὶ ὁ κ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ πιστεύει ὅτι οἱ Τσάκωνες ἐβράδυναν νὰ δεχθοῦν τὸν Χριστιανισμὸν (Gramm. σ. 8), ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα πρέπει ν' ἀποδειχθῇ λεπτομερῶς.

Ὁ βασιλεὺς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ὁ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ γράφων τὴν «πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν» περισπούδαστον ἐκείνην πραγματείαν, — ὅπου διαγράφει τὴν κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα κατάστασιν τῆς ὅλης Ἰλλυρικῆς Χερσονήσου — ὡς γνωστόν, ὁμιλεῖ

και περι των βυρβάρων φυλών ὅσαι εἶχαν εἰσβάλει εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ συχνὰ ἐπανεστάτου κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς· λεπτομερῶς δὲ διηγεῖται μετὰ ποίους ἀγῶνας κατῴρθωναν οἱ πρωτοσπαθάριοι γὰ ὑποτάσσουν τοὺς ἀντάρτας, ἐξ ὧν οἱ Ἐξερῖται καὶ Μιληγγοὶ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔκτου αἰῶνος ἐγκατεστάθησαν «ὑπὸ τὴν Λακεδαιμονίαν καὶ τὸ Ἔλος» ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Πενταδακτύλου, ἦτοι τοῦ Ταυγέτου. Καὶ ἐπιφέρει τὴν πολύτιμον εἴδησιν, (σ. 224 τῆς ἐκδ. Βόννης) ὅτι «οἱ τοῦ κάστρου Μαΐνης οἰκήτορες οὐκ εἰσιν ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῶν προρρηθέντων Σκλάβων, ἀλλ' ἐκ τῶν παλαιότερων Ῥωμαίων, οἳ καὶ μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῶν ἐντοπιῶν Ἑλληγες προσαγορεῦνται διὰ τὸ ἐν τοῖς προπαλαιαῖς χρόνοις εἰδωλόλατρες εἶναι καὶ προσκυνητὰς τῶν εἰδώλων κατὰ τοὺς παλαιοὺς Ἑλληγας· οἷτινες ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αἰοιδίμου Βασιλείου (867-886 μ. Χ.) βαπτισθέντες Χριστιανοὶ γεγόνασιν· ὁ δὲ τόπος ἐν ᾧ οἰκοῦσίν ἐστιν ἄνυδρος καὶ ἀπρόσοδος, ἐλαιοφόρος δέ· ὅθεν καὶ τὴν παραμυθίαν ἔχουσιν· διάκειται δὲ ὁ τοιοῦτος τόπος εἰς ἄκραν τοῦ Μαλέα, ἧγγον ἐκεῖθεν τοῦ Ἐξεροῦ πρὸς παραθαλασσίαν».

Ὁ «ἄνυδρος καὶ ἀπρόσοδος ἐλαιοφόρος δέ» τόπος, ὅπου διέμειναν φεύγοντες οἱ παλαιοὶ Λακεδαιμόνιοι, ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται μᾶλλον αἰ κλιτύες τοῦ «ἀνύδρου» Ταυγέτου, ὡς ὀνομάζει αὐτὸν ὁ ΙΩΑΝΝΗΣ ΝΟΥΧΑΚΗΣ (ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Χωρογραφίᾳ, ἐκδ. γ' τόμ. Β' ἐν Ἀθ. 1901 σ. 749)· ὅμως ὁ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ λέγει ῥητῶς ὅτι ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ Πενταδακτύλου Ταυγέτου ἦσαν ἐγκατεστημένοι οἱ Σκλάβοι τὴν φυλὴν Μιληγγοὶ καὶ Ἐξερῖται, ὁ δὲ ἀπρόσοδος τόπος, ὅπου κατέφυγαν οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων, ἦτον ὁ «ἐκεῖθεν τοῦ Ἐξεροῦ» πρὸς τὴν παραθαλασσίαν.

Ἦδη ὁ διαδόχτος FALLMERAYER ἠρμήνευσεν ὅτι Ἐξερὸς εἶναι ἀπλή Σλκυικὴ μετάφρασις τῆς λ. Ἔλος, ἂν καί, ὡς μ' ἐβεβαίωσεν ὁ ἀρχαιολόγος κ. ΡΩΜΑΙΟΣ, ὁ λαὸς ἔσωσε τὸ ὄνομα, λέγων πάῳ τὸ Ἔλος καὶ ὀνομάζων τὸν κάτοικον Ἐλοσίτην. Ὁ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ ὅμως μεταχειρίζεται πρῶτα τὸ Ἔλος καὶ κατόπιν τὸ Ἐξερὸς. Ἄν δὲ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀντέγραφε δύο ὀνόματα τοῦ αὐτοῦ τόπου, τότε ὁ «ἐκεῖθεν τοῦ Ἐξεροῦ (Ἔλους) πρὸς τὴν παραθαλασσίαν» τὴν Ἀν., τὴν διήκουσαν (ἀπὸ Ἀργολικοῦ) μέχρι Μαλέα ὄρεινός τόπος τῶν ἀνυπτάκτων ἀπογόνων τῶν Ἑλλήνων περιλαμβάνει καὶ τὰ χωρία τοῦ Πάρνωνος (Μαλεβοῦ) ἦτοι καὶ τὴν σημερινὴν Τσακωνίαν.

Ἄλλὰ λεπτομερεστέραν μαρτυρίαν παρέχει τὸ περιλάλητον «περὶ τῆς κτίσεως τῆς Μονεμβασίας» Χρονικόν, ὅπερ ἐγράφη κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα, μετὰ τῆς γνωστῆς δὲ κακοπιστίας ἐχρησιμοποίησεν ὁ FALLMERAYER¹.

¹ Τοῦτο ἐξέδωκε πρῶτος τῆ 1749 ὁ PASINI ἀπὸ κώδικος τοῦ Ταυρίνου (καέντος ἡδῆ), τῆ δὲ 1884 ἀπὸ δύο κωδίκων τοῦ Ἁγίου Ὁρους (τῶν Μονῶν Κουτλουμουσίου καὶ Ἰθίμων) ὁ ἀείμνηστος ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ (εἰς τὰ Ἱστορικὰ Μελετήματα ἐν Ἀθήναις σ. 97-128) πολλαχῶς δὲ διεφώτισεν ὁ καθηγητῆς κ. ΝΙΚΟΣ ΒΕΗΣ (ἐν Βυζαντιδὶ τόμ. Α' (ἐν Ἀθήναις 1909), σ. 57-105),

Τὸ Χρονικόν, ἀφηγούμενον τὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μαυρικίου (κατὰ τὸ 588 μ. Χ.) εἰσβολὴν τῶν Ἀβάρων εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὸν διασκορπισμὸν τῶν Πελοποννησίων εἰς τὰς νήσους, καὶ δὴ τῶν Λακίων εἰς τὴν Σικελίαν, ἐπιφέρει ὅτι τότε τινὲς μὲν ἔκτισαν παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τὴν Μονεμβασίαν καὶ ὠχυρώθησαν ἐντὸς «μετὰ τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἐπισκόπου. Οἱ δὲ τῶν θρεμμάτων νομεῖς (λέγει) καὶ ἀγροικικοὶ κατὰκρήθησαν ἐν τοῖς παρακειμένοις ἐκεῖσε τραχινοῖς τόποις, οἳ καὶ ἐπ' ἐσχάτων Τσακωνίαι ἐπωνομάσθησαν διὰ τὸ καὶ αὐτοὺς τοὺς Λάκωνας Τσακωνας μετονομασθῆναι» (χφ. Κ.).

Κατὰ ταῦτα τῷ 588 μ. Χ. οἱ Λάκωνες, ὅσοι δὲν ἀπῆλθαν εἰς τὴν Σικελίαν, φεύγοντες πρὸς Ἄν., ἐχωρίσθησαν εἰς δύο, ὅπως σωθῶσι. Καὶ οἱ μὲν ἀστικώτεροι, ἐννοεῖται, καὶ πιστοὶ ὑπῆκοοι τῆς Κυβερνήσεως ἦτοι οἱ χριστιανοί, ὠχυρώθησαν ἐντὸς τῆς Μονεμβασίας «μετὰ τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἐπισκόπου». Οἱ δὲ «τῶν θρεμμάτων νομεῖς» οἱ βοσκοὶ καὶ «ἀγροικικοὶ» δηλαδὴ οἱ «τῆς ὑπαίθρου χώρας» καὶ προφανῶς οἱ πολεμικώτεροι, οἱ δυνάμενοι ν' ἀμύνωνται κατὰ τῶν βαρβάρων, ἀνέβησαν (πρὸς Βορρᾶν) εἰς τοὺς «τραχινοὺς τόπους»· βεβαίως δὲ οὗτοι ἦσαν οἱ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΥ εἰδωλολάτραι, οἱ Ἕλληγες.

Ἄλλ' αὐτὸ τοῦτο σημαίνει, φρονῶ, τὸ Ἔξω (Ἀ)λάκωνες ὡς θὰ ὠνόμαζαν αὐτοὺς αἱ Ἐκκλησιαστικαὶ καὶ ἄλλαι ἐπίσημοι ἀπογραφαί, ὅ,τι δηλαδὴ θὰ ἔλεγαν οἱ Δουτικοὶ *ragani*.

Ἦδη ὁ Ἀπόστολος ΠΑΥΛΟΣ ἐν τῇ πρὸς Κορινθ. Α', 5, 11 γράφας «εἰδωλολάτραις» ἐπιφέρει τὸ γνωστὸν «τί γάρ μοι τοὺς ἔξω κρίνειν; οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε, τοὺς δὲ ἔξω ὁ Θεὸς κρίνει;» καὶ πρὸς Κολοσσ. 4, 5 «ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω». Κατ' αὐτὰ δὲ οἱ Πατέρες ὠνόμαζαν ἔξω καὶ ἔξωθεν τοὺς ἐθνικούς. Οὕτω ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ὁ θαυματουργὸς (Ἑλλην. Πατρ. τόμ. 10) στ. 1081 Α «τῇ πρὸς τοὺς ἔξω φιλοσόφους . . . φιλοτιμία» [ῆ φιλονικία], ὁ ΕΥΣΕΒΙΟΣ τόμ. 5, στ. 117 Α «ματαία δὲ καὶ τῶν ἔξω σοφῶν ἡ καρδία», ὁ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ τόμ. 1, στ. 276 Β «ὥσπερ τῶν ἔξω θεάτρων ὑποκριτὴν», ὁ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ τόμ. 1 στ. 5 C «ἐλέγξω τῶν ἔξω τὴν ματαιότητα ἢ ἀνυμνήσω τὴν ἡμετέραν ἀλήθειαν;» Ὅθεν ὀρθῶς ἐρμηνεύει ὁ Ε. Α. ΣΟΦΟΚΛΗΣ ὅτι κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν οἱ ἔξω σημαίνει the heathen, gentiles, idolaters.

Κατωτέρω τὸ Χρονικὸν διηγεῖται ὅτι μόλις ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου κατὰ τὸ 6313 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, δηλαδὴ τῷ 805 μ. Χ. ἦτοι μετὰ 218 ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς ἔτη (καθὼς γινώσκομεν καὶ ἐκ τοῦ συνοδικοῦ γράμματος τοῦ Πατριάρχου Νικολάου) κατάρθρωσεν ὁ βασιλικὸς στρατὸς νὰ καθυποτάξῃ τοὺς «Σθλαθηνούς» ἐπιδρομεῖς, καθ' ὅλον δὲ τὸν χρόνον τοῦτον ἀπηλλαγμένον τῶν ἐπιδρομέων ἔμεινε «μόνον τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ Κορίνθου μέχρι Μαλέου διὰ τὸ τραχὺ καὶ δύσδατον» — δηλ. περίπου ὅ,τι λέγει καὶ ὁ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ.

Ἡ φράσις τοῦ Χρονικοῦ δεικνύει μεγαλύτεραν ἔκτασιν τοῦ ὀνόματος Τσακωνία, ὅποια καταφαίνεται καὶ ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως, ὅπου — π. χ. ἐν στ. 3167 — περιλαμβάνεται καὶ τὸ Ἔλος εἰς τὴν Τσακωνίαν. Τοῦτο παρετήρησεν ἤδη ὁ LEAKE (Travels in the Morea vol. I, London 1830 σ. 150) ἐρμηνεύεται δὲ σαφῶς, ἂν Τσακωνίαν ἐννοήσωμεν χώραν κατεχομένην ὑπὸ τῶν Τσακῶνων, οἵτινες, ἐννοεῖται, ὠλιγόστευαν ἐφόσον ἀπέβαλλαν τὰ παλαιὰ γνωρίσματά των, τὴν εἰδωλολατρεῖαν καὶ τὴν διάλεκτόν των.

Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἦσαν «Ἑλληγες», δηλαδὴ εἰδωλολάτραι καὶ πολεμικοί, ἤργησαν νὰ ὑποταχθοῦν. Ἐν ᾧ δηλαδὴ αἱ Σλαυικαὶ φυλαὶ κατεβλήθησαν τῷ 805, οὗτοι μὲν μετὰ 80 ἔτη, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοσ κατατὰ τὰ τέλη τοῦ ἐνάτου αἰῶνοσ ἀφῆκαν τοὺς θεοὺς των καὶ ἐδέχθησαν τὸ βάπτισμα, ἦτοι ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ἐπισκόπους καὶ τὴν βασιλικὴν ἀρχήν. Πόσον ὁ κληρὸσ ἐμερίμνα περὶ προσηλυτισμοῦ τῶν εἰδωλολατρῶν μαρτυρεῖ σαφῶσ ἡ πληθῶρα τῶν ἀνὰ τὴν Τσακωνίαν μοναστηρίων (πρβ. καὶ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΝ, σ. 8).

Τὸ δὲ κράτοσ ἐχρησιμοποίει τοὺσ μαχίμους ἐκεῖνοσ «Ἑλληγασ» ὡσ στρατιωτικοὺσ μισθοφόροσ, καθὼσ ἡ Πύλη τοὺσ Ἄλδανούσ, καὶ πρὸσ ἄγραν αὐτῶν ἴδρυσεν ἴδιον σῶμα Τσακῶνων καὶ ἀξίωμα «στρατοπεδάρχησ τῶν Τσακῶνων», ὀρθῶσ δὲ παρετήρησεν ὁ κ. ΑΜΑΝΤΟΣ, (σ. 131) ὅτι τοῦτο «δεικνύει ὅτι ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὑπηρέτουσ οὗτοι εἰσ τὰ φρούρια» δεικνύει δὲ «καὶ ἄλλο γεγονόσ, τὴν μετοίκισιν Τσακῶνων εἰσ Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὅποια ἐρμηνεύει ἔτι σαφέστερον τὴν ἐλάττωσιν ἐν Πελοποννήσῳ τοῦ Τσακωνικοῦ πληθυσμοῦ».

Τοιαύτην ἐφήρμοζε τὸ Κράτοσ πολιτικὴν πρὸσ «ἀφομοίωσιν» καθὼσ θὰ ἐλέγαμεν σήμερον, τῶν ἀτιθῶσων ἐκεῖνων Λακῶνων. Ἄλλὰ μετὰ τρεῖσ μόνον αἰῶνασ ἐπῆλθεν ὁ φραγκικὸσ κατακλισμὸσ τοῦ 1204 καὶ τοιοῦτοτρόπωσ οἱ ὀρεινοὶ ἐκεῖνοὶ διετήρησαν μέχρι τοῦδε, μερικὰ παλαιὰ γνωρίσματά των, καὶ ἀφοῦ ἐδέχθησαν ἐπὶ τέλοσ τὸν Χριστιανισμόν.

Οὕτω διετήρησαν οἱ Τσάκωνεσ πλείστασ δεισιδαιμονίασ, τὰσ ὅποιασ ἐθησαύρισεν ὁ ΔΕΦΝΕΡ (βλ. Λαογραφίασ Ζ' (1923) σ. 25-40). Μεταξὺ δὲ τούτων διετήρησαν, φαίνεται, καὶ τὴν ἐπὶ κλησιν μιᾶσ τῶν ἀρχαίων λακωνικῶν θεαινῶν, τὴν ὅποιαν ἐλάτρευαν ἴσωσ μέχρι τοῦ Βασιλείου.

Δηλαδὴ τὴν Παναγίαν οἱ Τσάκωνεσ καλοῦσι μόνον Δέσποιναν καὶ ἐπικαλοῦνται αὐτὴν διὰ τῆσ ἀρχαιοπρεπεστάτησ φράσεωσ «Σοῦσε, Δέσποινα» ἀντὶ τοῦ κοινοῦ «ἔλα Παναγία». Καὶ τὸ μὲν σοῦσε ὁ ΔΕΦΝΕΡ παραβάλλει (Λεξικοῦ σ. 329) πρὸσ τὸ γλῶσσημα τοῦ Ἡσυχίου «σοῦσο, ἴθι ὄρμα· σοῦσο, ἔρχου πορεύου». Ἄλλ' ἀκριβῶσ Δέσποινα ἐκαλεῖτο καταχθονία θεά, «ἦν μάλιστα θεῶν σέβουσιν οἱ Ἀρχάδεσ» λέγει ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ (10,37,9). Ὅτι δ' ἐλάτρευαν αὐτὴν καὶ οἱ Λάκωκεσ ἐμαρτύρησαν

τρεις ἐπιγραφαί, μία ἐκ Μυστρᾶ «Δε[σ]ποινα[ι] χοῖρον ἄρσενα, ἄρτον διὰ σαάμων» (Inscriptiones Graecae vol. V (1913) ἀρ. 364 στ. 11) μία κατὰ τὸ Σκλαβοχώρι πρὸς τὰς Ἀμύκλας, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ (ἐν Ἐθνηγῶ I (1872) σ. 257 = I. Gr. 363 στ. 14) καὶ τρίτη ἐκ Γυθείου ἀποκειμένη ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς πόλεως (I. Gr. ἀρ. 1151). «Θεαῖς Δεσποίνα[ις]». (Περὶ τῆς σημασίας τῶν Δεσποινῶν θεῶν διέλαθεν ὁ SAM VIDE, Lakonische Kulte, Leipzig 1893 σ. 242). Ἴσως λοιπὸν ἢ χρήσις δὲν εἶναι τυχαία καὶ οἱ Τσάκωνες, δεξάμενοι τὸν Χριστιανισμόν, θὰ ἔπρατταν ὅ,τι καὶ οἱ λεγόμενοι λινοπάμπακοι τῆς Κύπρου, οἱ δεξάμενοι βιαίως τὸν Μωαμεθανισμόν, ἐπεκαλοῦντο δηλαδὴ ἁγίους, ὧν τὸ ὄνομα ἦτο σεβαστὸν κατ' ἀμφοτέρας τὰς θρησκείας.

Ἄλλ' ἢ τοιαύτη ἐρμηνεία τοῦ Ἐξω Λάκωνες διασαφεῖ πληρέστερα καὶ μίαν παλαιὰν παροιμίαν, τὴν ὁποίαν πρὸ μικροῦ ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Γ. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ εἰς τὴν Ἱστορικὴν Ἀνθολογίαν (ἐν Ἀθ. 1927) σ. 12 «Χριστιανὸς εἶσαι γιὰ Τσάκωνας;»

Ἄφοῦ λοιπὸν οἱ Τσάκωνες δὲν ἦσαν Χριστιανοὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, εἶναι πρόδηλον ὅτι ὡς εἰδωλολάτραι δὲν ἤρχοντο εἰς ἐπιγαμίαις πρὸς τοὺς γείτονας κατὰ τὸν Κανόνα ΟΒ' (βλ. ΡΑΛΛΗ καὶ ΠΟΤΛΗ Σύνταγμα, τόμ. Β' (ἐν Ἀθ. 1852) σ. 471) ὡς μὴ ὑποκείμενοι δὲ εἰς τὸν κληρὸν, δὲν ἐδιδάσκοντο Ψαλτήριον καὶ ἀπέμεναν ἀγράμματοι καὶ ἀπρόσιτοι εἰς τὰ κρησφύγετά των.

Ἴδου λοιπὸν ὁ σπουδαιότερος λόγος, ἐξ οὗ διέσωσαν ἐπὶ τοῦ Μαλεδοῦ τὴν παλαιάν των διάλεκτον καὶ ἐξηκολούθουν καὶ ἀφοῦ ἐθαπτίσθησαν, δηλ. καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Πορφυρογεννήτου, νὰ προσαγορεύωνται «παρὰ τῶν ἐντοπίων Ἑλλήνες». Τὸ ὄνομα Ἑλλήνες κατὰ τοὺς γείτονας ἐσήμαινεν εἰδωλολάτραι, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ μάχιμοι, παλληκάρια, ἐπίσης δ' «Ἑλλένκα παλληκάρια» ἐκαλοῦντο οἱ Πόντιοι, οἱ διατηρήσαντες, ὡς εἶδομεν, καὶ αὐτοὶ στοιχεῖα τῆς πρὸ Χριστοῦ Ἰωνικῆς. Καὶ περὶ τούτων μὲν ἄλλοτε.

Ἄλλ' ἂν τὸ πρᾶγμα ἔχη τοιουτοτρόπως, ὡς ἐγὼ πείθομαι, ἄς ἀναλογιζώμεθα πόσον καὶ εἰς τὴν γλωσσικὴν ἐνότητα τοῦ ἔθνους συνετέλεσεν ἡ Ἐκκλησία, ἐξαλείψασα τὰ ἴχνη τῶν ἀρχαίων τοπικῶν διαλέκτων διὰ τῆς θείας λειτουργίας, τὴν ὁποίαν ἤκουαν ἀπαράλλακτον ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς αὐτοκρατορίας οἱ πιστοί, καὶ διὰ τῶν θρησκευτικῶν ἀναγνώσμάτων, τὰ ὅποια ἐδίδασκεν ὁ κληρὸς, καὶ μάλιστα τοῦ ἱεροῦ Βιβλίου, τὸ ὅποσον μόνον ἡμεῖς ἐκ τῶν 600 ἑκατομμυρίων Χριστιανῶν ἔχομεν τὸ ἱστορικὸν προνόμιον ν' ἀκούωμεν καὶ ν' ἀναγινώσκωμεν εἰς αὐτὴν τὴν θεϊάν γλῶσσαν, ὅπου ἐγράφη.